

figyelmet, hogy ha egyelőre még csak a sport háterszágában, de nálunk is meghonosodott, sőt úgy tűnik, divattá válik az amerikai névadási minta.³⁹

Végezetül egy rövid kitérő: a szinte egyetlen jelentős sportnapilapunk, a Nemzeti Sport tudósításaiból eddig sem hiányoztak a képszerű kifejezések (esetenként az erős képzavarok). Nos, ezek az új fantázianevek széles teret adnak a képszerűségnek. Egyetlen jellemző példa: a rögbieredmények előtt címként a következő szerepelt a minap: *A fogatlan Bulldognál erősebb a tavaszi Darázs*. Most erre "stílusosan" csak ennyit: No comment.

LACZKÓ KRISZTINA

Személynevek az Új Magyar Tájszótár szólásaiban és közmondásaiban

Az Új magyar Tájszótár gazdag nyelvi anyagának legérdekesebb, legszínesebb részei a szólások és közmondások. A szótár eddig megjelent három kötetében (A–M) 333 személynevet tartalmazó frazeológiai egység van. Megoszlásuk a következő: 281 szóláshasonlat, 48 szólás és 4 közmondás. A frazeológiai egységek gazdag hangulati tartalmú, a stílust szemléletessé, színessé tevő elemei a nyelvnek. Tükrözik a nép gondolkodásmódját, világképét. Ezért gyakoriak nyelvjárásainkban is.

Adataim szerint leggyakrabban a szóláshasonlatokban találkozhatunk személynevekkel. Ez a tény kialakulásukkal is magyarázható. A szóláshasonlatok általában egy ténylegesen megtörtént eseményhez és valós személyhez kötődnek, valamilyen helyi adomát megörökítve. Az ott élők kezdetben még ismerik és továbbadják a szóláshasonlatot létrehozó történetet, de később a jelentés elhomályosul, eltűnik, s csak a belőle leszűrhető tanulság marad meg, válik általánossá és más hasonló esetekben is felhasználhatóvá. Mivel a szóláshasonlatok egy-egy vidékhez és településhez kapcsolódnak, rendszerint egy, néha két adattal szerepelnek a szótárban. Ritkán válnak országosan elterjedté.

A szóláshasonlatok nagy része gúnyos, illetve humoros színezetű, kifejezve az adott közösség értékítéletét, véleményét.

Szerkezetileg két részből állnak: egy főmondatból és egy hiányos szerkezetű hasonlító mellékmondatból. Ez a forma nyomósítja, hangsúlyossá teszi a jelentést (*Úgy megy, mint a Sinka Mári éneke* = szomorúan, vontatottan), illetve valamilyen jelentéstöbblettel gazdagítja az alapjelentést (*Változik, mint Haluzséknál az ebéd: hol tró, hol savó*). Ez a mondatszerkezet a szóláshasonlatok egy részének ritmust is ad. Az azonos szótagszámú felező ütemű sorokban a magyar népdalokban gyakori, a

---

³⁹Laczkó Péter hívta fel a figyelmet arra, hogy egy új sportág, a floorball csapatainak az elnevezései is az amerikai mintát képviselik, a floorballról azonban az újságok még nem tudósítanak, a Nemzeti Sport sem. Ezen kívül a női labdarúgócsapatok közül hozhatunk példát: *Pepita Sárkányok*.

magyaros verselésre jellemző hangsúlyosság érzékelhető (*Úgy teszél, mint Zilaji | ásóval mégy kapálni*).

A szólások általánosabb érvényű tartalmat hordoznak, eredetük ritkán függ össze egy-egy meghatározott személlyel, ezért személynév is ritkábban fordul elő bennük. Nyelvjárási anyagomban 48 ilyen típusú szólást találtam. A közmondásoknál is hasonló tendencia figyelhető meg. Kevés a személynévvel megalkotott közmondás, anyagomban mindössze négy van.

Ennek egyik lehetséges oka a közmondások mondanivalója, témája. Általános érvényű életigazságot, megfigyelést, illetve tanácsot fejeznek ki, évszázados bölcsességről, nagy élettapasztalatról adva tanúbizonyságot. A közmondásokban kimondott ítélet leggyakrabban nem egy konkrét személyre vonatkozik, hanem általában az emberre, illetve valamilyen embercsoportra.

A személynéveket tartalmazó közmondások valószínűleg helyi anekdotákból keletkeztek, de később elvesztették helyi jellegüket, országosan ismertté váltak (*Ami másé, nem Tamásé*).

Az anyagomban levő személynévek a következő csoportokba sorolhatók:

I. Családnév

- családnév önállóan (*Gara, Hatvani, Petrik*)
- családnév + *-ék* (összefoglaló neveket alkotó képző) (*Csonkákék, Csehi-ék, Kámányiék*)
- családnév + *-né* (asszonynévképző) (*Frankné, Somosiné, Vidáné*)

II. Teljes személynév

- családnév + férfi keresztnév alapelakban (*Bíró Károly, Czírok András*)
- családnév + becézett férfi keresztnév (*Gyánti Jóska, Nagy Pista*)
- családnév + női keresztnév alapelakban (*Godó Sára*)
- családnév + becézett női keresztnév (*Sinka Mária, Ónodi Kati, Kun Nina*)

III. Keresztnév

- férfi keresztnév alapelakban (*Balázs, János, Máté, Tamás*)
- becézett férfi keresztnév (*Laci, Marci, Jancsi, Miska*)
- becézett női keresztnév (*Sári, Kati, Panna*)

IV. Ragadványnév

- ragadványnév + családnév (*Vak Surányi*)
- ragadványnév + becézett férfi keresztnév (*Taknyos Pista*)
- ragadványnév + becézett női keresztnév (*Dübbencs Sári*)

V. Egyéb névkombinációk (egy frazeológiai egységen belül különböző névtípusok vannak)

- férfi keresztnév + női keresztnév
- férfi keresztnév + becézett férfi keresztnév
- becézett női keresztnév + becézett férfi keresztnév

A leggyakoribb névtípus a családnév, a szólások, szóláshasonlatok felében ezzel találkozunk. A nevek többsége önállóan, keresztnév nélkül áll. A puszta vezetékneven történő említés férfiakra vonatkozik. J. SOLTÉSZ KATALIN szellemesen jegyzi meg: ez, (tudniillik a puszta vezetéknev férfiakra vonatkoztatása) ha úgy tetszik, az évezredes férfiuralom nyelvi vetülete (Nyr. 87 [1963]: 292). Valóban, a

népi gondolkodásmód, világszemlélet főként azokat az eseményeket örökítette meg, amelyekben férfi volt a szereplő. Történelmi tény, hogy a társadalom életében évszázadokon át a férfiaké volt a vezető szerep.

A családnév + *-ék* képzős szerkezet egyszerre több személyre, családtagokra utal, de csak a családfőt nevezi meg.

Húsz név alakult a családnév + *-né* képzős formával. Ez a szerkezet a leggyakoribb asszonynévtípus rövidebb alakja, főként említő funkcióban használatos. Nem túl udvarias, kicsit rideg megnevezési forma, ezért nem meglepő, hogy a velük alakult frazeológiai egységek általában gúnyos, néha humoros színezetűek, pl. *Nem találja a helyét, mint Frankné a lagziban. Aggódik, mint Gacsóné lúdja a gallyban.*

A férfiak társadalmi szerepéről mondottakat erősíti a következő névcsoport is, amelyben a férfiak teljes névvel szerepelnek. 58 ilyen név van. Ezeknek a frazeológiai egységeknek az alapja bizonyára konkrét történet, konkrét, ismert hőssel. A családnévek mellett a férfi keresztnévek fele-fele arányban alapalakban, illetve becézett formában állnak.

Családnév és női keresztnév kombinációjára kevesebb példa van, mindössze 13. A keresztnévek kizárólag becézett alakban használatosak. Általában humoros vagy gúnyos történet adhatta az adoma alapját, s ez a becézett névforma tompította az időnként sértő színezetű szólások, szóláshasonlatok stílushatását. Valószínű, hogy a megnevezett nők lányok voltak, mert a férjes asszonyok megnevezése a korábban említett *-né* képzős névstruktúrával történt.

A következő csoportba a keresztnéveket soroltam. 68 olyan frazeológiai egység van, amelyben férfi keresztnév szerepel, alapalakban vagy becézett formában. Ezek a szólások és közmondások nyilvánvalóan szűkebb közösségben keletkeztek, ahol jól ismerték egymást az emberek, az azonosításhoz elegendő volt a keresztnév. Az idők folyamán azonban a családnév elhagyása miatt elvesztette konkrétságát a történet alapjául szolgáló esemény, így a szólások és közmondások jelentése is általánosabb érvényű lett.

Az általam összegyűjtött frazeológiai egységekben a következő nevek a leggyakoribbak: *Ferenc, György, István, János, Mihály*. Elmondható, hogy a névdivat a szólásokban és a közmondásokban is tükröződik, mivel ezek a férfi keresztnévek a XVI–XVIII. században a tizenöt legkedveltebb név közé tartoztak (KÁLMÁN BÉLA, A nevek világa.⁴ Debrecen, 1989. 50).

Női keresztnév önállóan 8 esetben fordul elő – egy szólást kivéve – becézett formában. A frazeológiai egységekben leggyakrabban használatos női nevek (családnévvel vagy önállóan) (*Borbála, Erzsébet, Katalin, Mária, Sára*) évszázadokon át a legnépszerűbb keresztnévek voltak.

Kisebb előfordulással ugyan, de a ragadványnevek is megjelennek a szótár frazeológiai egységeiben. Főként családnév előtt állnak (*Vak / Surányi*), de keresztnévhez is kapcsolódhatnak (*Dübbencs / Sári, Taknyos / Pista*).

Az Új Magyar Tájszótár szólásainak és közmondásainak névanyaga igen gazdag, sokféle elemzésre, vizsgálódásra alkalmas. Jelen dolgozatomban nincs mód minden szempont végiggondolására, ezért csak egy névhasználati sajátosságra

szeretnék rámutatni. Több példát találunk arra, hogy egy szólás vagy szóláshasonlat vidékenként más személynevet tartalmaz.

Mást beszél, mint Badarné, mikor a bor árát kérték (olyankor mondják, amikor valaki el akarja terelni a beszédet a számára kellemetlen témáról). Névváltozatai: *Badarné* (Gacsály), *Bodóné* (Szabolcs vármegye), *Bozóné* (Kiskunhalas).

Fel sem veszi, mint Jónás az üres kulacsot. Névváltozatok: *Jónás* (Kiskunhalas), *Visontai* (Csongrád).

Pislog, mint Pikóné kocsonyájában a béka. Névváltozatok: *Pikóné* (Békés), *Csótiné* (Szekszárd).

Jancsinak mondják, hogy János is értsen belőle. Névváltozatok: *Jancsi-János* (Koltó), *Jankó-János* (Debrecen), *Péter-Pál* (Kolozsvár), *Pál-Péter* (Háromszék vármegye).

Ennek a névhasználatnak az ellenkezőjére is akad példa. Egy személynév (*Dóciné*) több szólásban, illetve szóláshasonlatban is előfordul, de a névhez tapadt, önállósult jelentés vidékenként változik.

- *Üres, mint a Dóciné ládája* (Kiskunhalas)
- *A Dóciné ládája* (Hódmezővásárhely) (a "hol van" kérdésre adott feleletként: a földön)
- *A Dóciné ládája* (Nagyszalonta, Átány) (a földön van)
- *A Dóciné ládája* (Hódmezővásárhely) (nem a helyén van)
- *Dóciné ládája* (Vác) (a szemétkben van)
- *A Dóciné ládája* (Csenger) (elveszett).

A *Dóciné ládája* birtokos szerkezete állandósult szókapcsolatként él a különböző frazeológiai egységekben, széles körben elterjedt jelentést hordozva: 'nem a helyén levő, rendetlen'.

LAKATOS ERIKA

Tacsilló-halom

A Magyarország földrajzinév-tára (Budapest, 1981. 25, 30) határdombként említi ezt az őskori kunhalmot Balmazújváros és Hajdúböszörmény között, 6 km-re délkeletre a *Pródihalom*-tól és 15 km-re keletre a *Szandalik-halom*-tól. A térképmellékleten 45-ös szám alatt láthatjuk a halmot a Keleti-főcsatorna és a K. V.-5-ös víztároló között.

H. FEKETE PÉTER dolgozatából (Hajdúböszörmény helyneveinek adattára. Budapest, 1958. 77, 88, 108) azt is megtudjuk, hogy a Hortobágy északkeleti határán két *Tacsilló-halom* található: a *Nagy Tacsilló* és a *Kis Tacsilló-halom*. Az utóbbi a Nagy Tacsillótól kb. 10 km-re nyugatra van. *Tacsilló-halom*-nak vagy *-laponyag*-nak csak a *Nagy Tacsilló*-t nevezik, de írják és mondják *Tacsilló*-nak is. Hajdúböszörmény